

Faculteit Sociale Wetenschappen
Politicologie; Internationale Betrekkingen &
Organisaties

Universiteit
Leiden

De geografische locatie van staten en het effect op de houding ten
opzichte van Europees militair beleid

Malta, Luxemburg en Estland

Bachelorscriptie

Inleverdatum: 12 juni 2017

Begeleider: Dr. W.P. Veenendaal

Deelproject: Kleine Staten in de Wereldpolitiek

Student: Marvin Eerhart

Studentnummer: s1488848

Aantal woorden: 8399

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1. Theoretisch Kader	3
1.1 Europese integratie.....	3
1.2 Kleine staten in de EU: integratie versus soevereiniteit.....	4
1.3 Europese militaire integratie: integratie versus neutraliteit.....	5
1.4 Geografische locatie van staten.....	7
2. Conceptualisering & Operationalisering	9
3. Relevantie	11
4. Casusselectie & Onderzoeksmethode	13
5. Luxemburg	15
6. Malta	18
7. Estland	21
Conclusie	24
Literatuurlijst	26

Inleiding

Het Europese integratieproces begon in de jaren '50 van de 20^e eeuw, als een reactie van zes Europese landen op de negatieve ervaringen van de Tweede Wereldoorlog (Phinnemore, 2015, p. 2). Meer dan zestig jaar verder bestaat deze samenwerking, de Europese Unie (EU), uit 28 landen en strekt deze regionale organisatie zich uit over veel meer beleidsterreinen dan tijdens het initiatief uit de jaren '50 het geval was (Phinnemore, 2015, pp. 2-3). Dit proces, de steeds intenser wordende geïnstitutionaliseerde vorm van samenwerking binnen de Europese Unie, wordt ook wel Europese integratie genoemd (Cini & Borragán, 2015, p. 408).

Het Schuman Plan voor de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) was de eerste stap in de richting van Europese integratie. Dit voorstel, dat gedaan werd in 1950, hield in dat de kolen- en staalindustrie van zes Europese landen (Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk, Duitsland en Italië) werd beheerd door een supranationale Hoge Autoriteit (Mason, 1955, pp. 1-2). In hetzelfde jaar stelde de Franse premier René Pleven de oprichting van een Europees leger voor, dit kwam later bekend te staan als het Pleven Plan. Onder het Pleven Plan zou er geen onafhankelijk Duits leger zijn, maar zouden de eenheden vallen onder het Europese leger. Het Pleven Plan slaagde uiteindelijk niet omdat het Franse parlement tegen ratificatie stemde (EuropaNu, z.j.).

Militaire samenwerking in de EU vindt tegenwoordig steeds meer plaats en er wordt zelfs weer nagedacht over een Europees leger, net zoals Pleven dat bedacht in de jaren '50. De discussie omtrent een Europees leger wordt echter in de meeste gevallen gedomineerd door grote staten, het eerste plan kwam dan ook vanuit Frankrijk. Tegenwoordig kijkt Duitsland ook positief aan tegen Europese militaire integratie (Sputnik International, 2017). Wat mij echter opvalt is het feit dat kleine staten vaak over het hoofd worden gezien in dit debat, terwijl deze op veel gebieden een even grote stem als grote staten hebben binnen de EU. Naast dit feit, bevinden veel kleine staten zich in de EU op interessante geografische locaties, denk daarbij aan Malta in het zuiden van de EU met Libië in de nabije omgeving en Estland met Rusland als buurland. Deze scriptie probeert daarom een antwoord te vinden op de vraag of de geografische locatie van kleine lidstaten in de EU een effect heeft op hun houding ten opzichte van militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger. De onderzoeksvraag van deze scriptie is: *Welk effect heeft de geografische locatie van de kleinste lidstaten van de Europese Unie (Malta, Estland & Luxemburg) op hun houding ten*

opzichte van verdere militaire integratie binnen de Europese Unie en de eventuele komst van een Europees leger?'. Later zal duidelijk worden waarom deze staten zijn gekozen.

Om antwoord te geven op deze vraag is het van belang om eerst Europese integratietheorieën uiteen te zetten, waarna vervolgens de rol van kleine lidstaten in de EU en de spanning tussen integratie en soevereiniteit kan worden uiteengezet. Daarna zal de spanning tussen militaire integratie en neutraliteit in het geval van kleine staten in de EU worden uiteengezet en het belang van de geografische locatie worden verduidelijkt, waarna de eerste verwachtingen kunnen worden geformuleerd. De opbouw van het onderzoek zal vervolgens worden toegelicht, waarna de drie cases van het onderzoek worden onderzocht en een conclusie en terugkoppeling naar de verwachtingen, de onderzoeksvraag en het theoretisch kader kan worden gemaakt.

1. Theoretisch Kader

1.1 Europese integratie

Verschillende theorieën hebben antwoord geprobeerd te geven op de vraag waarom de Europese lidstaten steeds verder integreren in het Europese project. De vroegste theorie die integratie probeerde te verklaren is het neofunctionalisme van Ernst Haas (1958). Alhoewel deze theorie vooral van invloed was in de jaren '50 en '60, wordt deze theorie nog breed gedragen (zie Jensen, 2015, p. 55). Het neofunctionalisme heeft drie concepten voortgebracht, te weten: *spillover*, *elite socialization* en *importance of interest groups*. Kort gezegd houden deze concepten respectievelijk in, dat samenwerking tussen staten op een bepaald terrein automatisch leidt tot samenwerking op andere terreinen, dat er binnen staten een politieke elite ontstaat die loyaal zal worden aan de supranationale institutie en dat belangengroepen meer Europees-gericht worden en hun belangen zullen uitdragen bij de supranationale organisatie (Jensen, 2015, pp.54-60). Integratie leidt volgens deze theorie dus automatisch tot meer integratie.

Het intergouvernementalisme van Stanley Hoffmann (1966), gebaseerd op de (neo-)realistische theorie uit de internationale betrekkingen, spreekt de concepten van het neofunctionalisme tegen (Cini, 2015, pp. 66-68). Volgens de intergouvernementalisten heeft Europese integratie voor- en nadelen voor lidstaten. Lidstaten bepalen zelf wat voor- of nadelig is voor de eigen staat en integratie is dus altijd een pragmatische afweging van de staat. De soevereiniteit ligt uiteindelijk altijd bij de staat zelf (Cini, 2015, pp. 67-68). Hoffmann benadrukt de dichotomie van *low-* en *high politics*: staten zouden eerder integreren op het beleidsterrein van *low politics*, zoals de economie en welvaart, dan op het beleidsterrein van *high politics*, zoals buitenlands beleid, veiligheid en defensie (Moga, 2009, pp. 800-801).

Het integratiedilemma is een concept wat sterk verband houdt met integratie in regionale- en internationale organisaties en het beschrijft de moeilijke keuzes die staten moeten maken bij integratie in internationale organisaties (Petersen, 1998, p. 35). Volgens Petersen (1998, p. 37) zullen staten in regionale organisaties strategieën nastreven die ervoor zorgen dat zij gebruik kunnen maken van de - bijvoorbeeld door de EU geproduceerde - collectieve goederen, zoals welvaart en veiligheid. Daarnaast zullen ze streven naar invloed, respect en een goede reputatie. Tegelijkertijd zullen ze streven naar behoud van soevereiniteit, bescherming van nationale belangen, behoud van de nationale identiteit en vermindering van de risico's van marginalisering en uitsluiting. Dit zorgt voor een integratiedilemma, want

deelname aan een internationale organisatie en verdere integratie reduceert in de meeste gevallen de autonomie van een staat (Wivel, 2005, p. 396).

1.2 Kleine staten in de EU: integratie versus soevereiniteit

Het concept 'kleine staat' is aan discussie onderhevig. Er is namelijk geen consensus over de definitie en het typische gedrag van een kleine staat (Wivel, 2005, pp. 394-395). Realisten zoals Mearsheimer (1995, p. 10) hebben echter enkele assumpties over het typische gedrag van staten en stellen dat overleving de grootste drijfveer van staten is en dat staten daarom altijd hun soevereiniteit willen behouden. Staten zijn volgens Mearsheimer (1995, p. 10) altijd achterdochtig: het is niet duidelijk of een staat goede of slechte bedoelingen heeft. Wivel (2005, pp. 394-395) stelt echter dat kleine staten zich zullen aanpassen aan hun omgeving en invloed zullen zoeken in internationale instituties. Dit doen zij omdat deze de weg openen voor vredige conflictbeslechting en hen een forum leveren om hun stem te doen gelden (Wivel, 2005, p. 395).

Kleine staten zullen echter zoveel mogelijk eigen autonomie willen behouden (Wivel, 2005, p. 396), maar willen tegelijkertijd het gedrag van de grotere staten beïnvloeden door deel te nemen aan internationale organisaties (Goetschel, 1998, p. 17). Goetschel (1998, p. 25) stelt echter wel dat kleine staten, door hun relatief minder goede bescherming tegen invloeden van buitenaf, gevoeliger zijn voor hun autonomie. Daarnaast stelt Goetschel (1998, p. 25) dat kleine staten meer aandacht besteden aan de implicaties die internationale overeenkomsten hebben op hun autonomie. Dit is niet bewonderenswaardig, gezien het feit dat kleine staten vaker onderworpen werden aan dwang van grotere staten en het feit dat kleine staten een grotere kans hebben om aan overeenkomsten deel te nemen die hun autonomie aantasten, maar niet die van de andere partijen (Krasner, 1995, p. 148). Kleine staten zouden door hun gebrek aan invloed meer belang hebben bij het vergroten van hun invloed op beslissingen op het gebied van *high politics* (Goetschel, 1998, p. 25).

Realisten (zoals Gégout, 2002; Hill, 2004) stellen dat de Europese integratie wordt gedomineerd door het eigenbelang van de grotere lidstaten (Nasra, 2011, p. 1). Verschillende andere auteurs (Arter, 2000; Björkdahl, 2008; Bunse, 2009; Jakobsen, 2009; Kronsell, 2002; Ojanen, 2000; Romsloe, 2004; Wivel, 2005) stellen echter dat kleinere staten soms ook invloed hebben binnen de EU (Nasra, 2011, p. 1). De EU geeft kleine staten toegang tot Europese besluitvorming, wat ze zonder de EU niet zouden hebben (Archer & Nugent, 2002, p. 6). Kleine staten worden zelfs in de meeste gevallen behandeld als gelijken. Dit is te zien in de rotatie van het presidentschap van de Raad van de Europese Unie en de betekenis van unanimitieit in verschillende EU instituties (Archer & Nugent, 2002, p. 6). Lidmaatschap

van de EU zorgt er daarnaast voor dat kleine staten zich moeten bezighouden met onderwerpen die in eerste instantie niet direct van invloed op hun zijn (Archer & Nugent, 2002, pp. 6-7). Dit leidt ertoe dat kleine staten een groter diplomatiek bereik hebben (Archer & Nugent, 2002, p. 7).

Volgens Thorhallsson & Wivel (2006, p. 658) zorgen grote staten ervoor dat zij druk uitoefenen op verandering van de structuur van de EU. Kleine staten lopen het risico dat grote staten buiten de formele institutionele procedures onderhandelen (Thorhallsson & Wivel, 2006, p. 658). Grote staten werken natuurlijk binnen hetzelfde politieke landschap, maar hebben wel een grotere kans op de beïnvloeding van het integratieproces, vooral op terreinen waar grote aantallen (geld)middelen nodig zijn (Thorhallsson & Wivel, 2006, p. 658). Volgens Thorhallsson & Wivel (2006, pp. 658-659) zal daarom de invloed van kleine staten per beleidsterrein verschillen.

1.3 Europese militaire integratie: integratie versus neutraliteit

Voor het Gemeenschappelijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid (GBVB) is een terrein waar kleine staten moeten deelnemen aan besluitvorming die hun niet direct beïnvloedt. Zuidelijke kleine staten moeten bijvoorbeeld meningen vormen over de Noordelijke Dimensie (Archer & Nugent, 2002, p. 7). Met het Gemeenschappelijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid (GBVB), verwerkt in het Verdrag van Maastricht van 1992, hebben de lidstaten van de EU zich toegewijd aan de ontwikkeling van civiele en militaire mogelijkheden, om daarmee te werken aan conflictpreventie en crisisbeheersing (EEAS, 2016).

Kleine staten missen meestal de militaire mogelijkheden om weerstand te bieden tegen bedreigingen van grotere staten. Hun tekort aan personeel, (geld)middelen en technologie betekent dat kleine staten vaak alternatieve veiligheidsstrategieën kiezen, vooral door de oprichting van bondgenootschappen of het benadrukken van internationale normen die zich wijden over territoriale integriteit en non-interventie (Bartmann, 2002, pp. 361-362). Wiberg (1996, p. 31) stelt dat regionale samenwerking ervoor zorgt dat kleine staten meer invloed zullen hebben op kwesties omtrent veiligheid, de economie etc. Het is volgens Moller (1997, p. 22) voor kleine staten cruciaal om coalities te vormen met grotere staten, bijvoorbeeld in het geval van staten rond de grenzen van de EU.

Een andere strategie die gevolgd kan worden door staten is neutraliteit. Binnen de Europese Unie zijn bijvoorbeeld Oostenrijk, Finland, Ierland, Malta en Zweden neutraal (Adducation, z.j.). Een reden om als kleine staat neutraal te zijn is dat er wordt vertrouwd op bescherming door hun eigen kleine betekenis op het wereldtoneel (Rothstein, 1968, p. 26).

Als kleine staten afstandelijk genoeg blijven, weinig interesse tonen en als zij geloofwaardig genoeg aangeven dat zij te zwak zijn om bepaalde kwesties te kunnen beïnvloeden, hopen ze erop dat de storm overwaait (Rothstein, 1968, p. 26). Volgens Karsh (1988) kiezen kleine staten vaak deze strategie. Bring (2013, p. 26) stelt echter dat neutraliteit wordt gezien als een ‘op een na beste optie’ en dat collectieve veiligheid de meest vergaande internationale samenwerking is. Collectieve zelfverdediging binnen de EU is volgens Bring (2013, p. 26) dan ook de norm, maar er wordt rekening gehouden met het speciale karakter van het veiligheids- en defensiebeleid van de lidstaten.

Volgens Karsh (1988, p. 98) wordt algemeen aangenomen dat neutraliteit voor kleine staten vooral voordelig is ten tijden van *balance of power*. De *balance of power* is een conditie waarin niet één staat andere staten overheerst, waardoor er een evenwicht ontstaat en de hegemoniale ambities van alle staten worden beteugeld (Heywood, 2014, p. 7). Karsh (1988, p. 99) is het echter niet eens met deze algemeen aangenomen opvatting, omdat er in het verleden genoeg staten waren die zich neutraal hielden en zich in een regio bevonden die lange tijd gekarakteriseerd werd door *balance of power*, maar toch werden overlopen door de strijdende partijen.

Fox (1958, p. 53) stelt echter dat kleine staten vermoedelijk beslissingen nemen die de onbalans tussen twee grootmachten versterkt. In het onderzoek van Fox (1958, pp. 52-53) kwam naar voren dat na de Tweede Wereldoorlog, kleine staten juist de kant van de sterkste kozen of zich neutraal opstelde, in plaats van de kant van de zwakkere en daarmee te zorgen voor een nieuw balans. Het karakter van een kleine staat kan dan ook beschreven worden als ‘anti-*balance of power*’, waar grote staten juist ‘pro-*balance of power*’ zijn. Volgens het realisme ontstaan veiligheidsdreigingen dus door bepaalde machtssamenstellingen (Moravcsik, 2010, p. 15).

Layne (2006, p. 29) ziet *leash-slipping*, de afhankelijkheid van de grootmacht (de VS) verkleinen door de militaire mogelijkheden van meerdere staten samen te voegen in een bondgenootschap (zoals de EU), als een strategie die staten kunnen gebruiken om te zorgen voor *balancing* op een manier waarbij militaire confrontatie met de grootmacht wordt ontweken. Volgens Layne (2006, p. 34) is het GBVB een voorbeeld van anti-VS *leash-slipping*. Layne (2006, p. 34) haalt het argument van Posen (2004, p. 15) aan, waarbij gesteld wordt dat de EU een probleem heeft met de unipolariteit van de VS. Het GBVB weerspiegelt het verlangen van de EU om een onafhankelijk buitenlands beleid te voeren. Press-Barnathan (2012, p. 112) is het hiermee eens, maar benadrukt dat er sprake is van *leash-slipping* en geen *leash-cutting* (volledig onafhankelijke mogelijkheden ontwikkelen). De Europese staten

voeren namelijk tegelijk een strategie waarbij de VS juist sterker wordt verbonden aan Europese veiligheid, een voorbeeld daarvan is de NAVO.

Op basis hiervan kunnen de eerste verwachtingen worden geformuleerd. Aangezien regionale samenwerking resulteert in meer invloed, neutraliteit als ‘een na beste optie’ wordt gezien, kleine staten *anti-balance of power* zijn en er sprake zou zijn van *leash-slipping*, wordt verwacht dat 1) *Estland en Luxemburg een positieve houding hebben ten opzichte van militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger*. Echter, omdat Malta een neutraal land is, wordt verwacht dat 2) *Malta een negatieve houding heeft ten opzichte van militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger*.

1.4 Geografische locatie van staten

De regio vormt de eerste prioriteit voor een kleine staat (Sutton & Payne, 1993; Mouritzen & Wivel, 2005; Hey, 2003). Volgens Vayrynen (1997, p. 98) moet er bij het vaststellen van de mentaliteit van een kleine staat richting veiligheid nadruk worden gelegd op externe factoren. Deze factoren verklaren de kans op het behoud van autonomie van de kleine staat. Zulke factoren zijn onder andere: de strategische betekenis van de kleine staat voor een grootmacht en de locatie van de kleine staat ten opzichte van de grootmacht (Brezekinski, 1997, p. 79). Veel factoren bepalen de geografische waarde van een staat, maar de strategische locatie van een kleine staat is belangrijker dan elke andere factor (Chikovani, 2010, p. 9). De geografische locatie kan volgens Chikovani (2010, p. 9) zowel een voordeel als nadeel zijn: kleine staten die bijvoorbeeld tussen twee grootmachten liggen ervaren grote strategische betekenis of kunnen hier onder lijden, afhankelijk van het beleid van de twee grootmachten.

Daarnaast bevinden kleine staten zich vaak op belangrijke knooppunten en dat resulteerde er vaak in dat deze staten een militair doel hebben gediend of dat nog steeds doen (Sidiropoulos, 2009, p. 52). Zo bezit Groot-Brittannië militaire bases op bijvoorbeeld Cyprus, Bahrein en Brunei (Jackson, 2015). Vaak liggen dit soort kleine staten in de buurt van zogeheten *chokepoints*. Een *chokepoint* is een speciaal soort kustgebied tussen twee waterlichamen (bijvoorbeeld een zee, straat of oceaan) met een smalle doorgang die onmogelijk of heel moeilijk kan worden omzeild of worden vermeden (Huber, 2003, p. 3). Voorbeelden zijn het Panamakanaal, kanalen en straten in de Baltische Zee en het Suezkanaal (GlobalSecurity, z.j.). De genoemde militaire bases van Groot-Brittannië liggen dan ook op strategische locaties in de buurt van belangrijke *chokepoints*: Cyprus ligt in de buurt van het Suezkanaal, Bahrein ligt in de buurt van de Straat van Hormuz en Brunei ligt in de buurt van de Straat van Malakka (GlobalSecurity, z.j.).

Sidiropoulos (2009) maakt onderscheid tussen ‘plaats’ en ‘situatie’ als onderdelen van de geografische locatie van kleine staten. Onder ‘plaats’ onderscheidt Sidiropoulos (2009, p. 51) enkele soorten gebieden: territoria zonder toegang tot de zee, territoria met toegang tot de zee, schiereiland-territoria, eilanden en eilandengroepen. Volgens Sidiropoulos (2009, p. 51) is ‘plaats’ minder belangrijker dan ‘situatie’, de uitkomst van het interne systeem van de kleine staat in relatie met de externe wereld. Kortom, de plaats van een kleine staat is volgens Sidiropoulos (2009) belangrijk, maar de situatie waarin de kleine staat zich bevindt is belangrijker.

Aangezien Malta en Estland zich bevinden in de buurt van een *chokepoint* (respectievelijk het Suezkanaal en de Baltische Zee), Luxemburg zich bevindt tussen twee regionale grootmachten (Frankrijk en Duitsland), deze kleine staten van strategisch belang kunnen zijn voor grootmachten, kleine staten ook vaak bezet zijn geweest om deze reden en kleine staten veel waarde hechten aan autonomie en soevereiniteit, kan de alternatieve verwachting worden geformuleerd: 3) *Afhankelijk van de geografische locatie (plaats en situatie) zullen Malta, Luxemburg en/of Estland een negatieve of positieve houding hebben ten opzichte van militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger.*

2. Conceptualisering & Operationalisering

Een 'staat' bestaat uit twee kanten: een gericht naar buiten en een gericht naar binnen. De naar buiten gerichte kant houdt zich bezig met de relaties met andere staten (Cerny, 2010). Volgens Heywood (2014, p. 116) is de klassieke definitie van een staat te vinden in de *Montevideo Convention on the Rights and Duties of the State* (1933). Volgens Artikel 1 van de *Montevideo Convention on the Rights and Duties of the State* (1933) heeft de staat vier kenmerken: een territorium, een permanente bevolking, een effectieve overheid en de capaciteit om relaties aan te gaan met andere staten. De eerste drie kenmerken hebben te maken met interne soevereiniteit: het bezit van macht binnen een staat door één autoriteit. Het laatste kenmerk heeft te maken met externe soevereiniteit: de absolute macht van een staat om als actor op te treden op het wereldtoneel (Heywood, 2014, p. 117). De Verenigde Naties (VN) handelt overeenkomstig het principe van externe soevereiniteit: elke lidstaat van de VN heeft een gelijke kans om deel te nemen aan de internationale betrekkingen (Heywood, 2014, pp. 117-118).

Binnen de Europese Unie bevinden zich enkele kleine staten. Zoals eerder beschreven houdt dit onderzoek een grens aan van 1,5 miljoen inwoners om een staat te laten classificeren als 'kleine staat'. In de Europese Unie zijn dat Malta, Luxemburg, Cyprus en Estland. Cyprus is echter een verdeeld land, met aan de ene zijde Grieks-Cypriotisch gebied en aan de andere zijde Turks-Cypriotisch gebied wat is bezet door het Turkse leger, met daartussen een VN-bufferzone (Verenigde Naties, z.j.). Het bestaan van de staat 'Cyprus' wordt dus ook betwist en Cyprus voldoet dus niet aan de strikte definitie van een 'staat'. Cyprus zal daarom worden uitgesloten van dit onderzoek.

De grens van 1,5 miljoen inwoners wordt ook aangehouden door de Commonwealth (z.j.) en de Wereldbank (z.j.). Volgens Veenendaal & Corbett (2014, p. 529) wordt de grootte van een staat gemeten aan verschillende variabelen, zoals bevolking, territorium, economie of militaire mogelijkheden. Het meeste vergelijkende politicologisch onderzoek hanteert echter de variabele van bevolking (Veenendaal & Corbett, 2014, p. 529), daarom hanteert dit onderzoek dezelfde variabele. Waar er in de jaren '50 nog een grens van 10 miljoen inwoners werd aangehouden, wordt er recentelijk vaker de grens van 1-1,5 miljoen gebruikt (Crowards, 2002, p. 145). De daling van de grens wordt onder andere verklaard door het feit dat er een toename is in het aantal staten, met name kleinere staten, waardoor een hogere grens er voor zou zorgen dat de meerderheid van de staten binnen de categorie 'kleine staat' valt (Crowards, 2002, p. 145). Deze scriptie focust op kleine staten in de EU. Als de grens hoger zou liggen,

zouden meer Europese lidstaten onder de categorie ‘kleine staat’ vallen. Het doel van de scriptie en van de meeste vergelijkende studies gericht op kleine staten is juist om relatieve verschillen te vinden tussen kleine staten en grote staten. Het concept ‘kleine staat’ wordt derhalve beschouwd als een VN-lid met minder dan 1,5 miljoen inwoners.

Een ander concept dat nadere verklaring vereist is het concept van Europese integratie, in het bijzonder militaire integratie. Zoals eerder beschreven wordt Europese integratie ook wel gedefinieerd als de steeds intenser wordende geïstitutionaliseerde vorm van samenwerking binnen de EU (Cini & Borragán, 2015, p. 408). Belangrijk is om te benadrukken dat het hier dus gaat om geïstitutionaliseerde vormen van samenwerking. Militaire integratie is dus de steeds intenser worden geïstitutionaliseerde vorm van militaire samenwerking. Voorbeelden van geïstitutionaliseerde vormen van militaire samenwerking zijn bijvoorbeeld het GBVB of de *Battlegroups*¹. Een Europees leger, volledige integratie van alle krijgsmachten, is het eindstadium van militaire integratie. Het gaat dus niet om informele gezamenlijke oefeningen of gezamenlijk uitgevoerde operaties. Een vorm van geïstitutionaliseerde onthouding van militaire samenwerking, zoals Zwitserland ‘neutraliteit’ heeft vastgelegd in haar grondwet (DDPS, 2004), is dus juist het tegenovergestelde van (militaire) integratie

---

¹ Met het concept van een *Battlegroup* heeft de Europese Unie ervoor gezorgd dat het kleine, snel inzetbare, mobiele en zelfvoorzienende militaire eenheden bezit. Deze kunnen worden opgezet door één EU-lidstaat of meerdere lidstaten, waarna de deelnemende lidstaten allen bijdragen aan de *Battlegroup*. De Raad van de Europese Unie beslist over de inzet ervan (Lindstrom, 2007).

3. Relevantie

Kleine staten zijn vaak onderbelicht in de politieke wetenschap. Volgens Veenendaal & Corbett (2014, p. 2) worden kleine staten vaak uitgesloten van vergelijkend politicologisch onderzoek. Wetenschappers geven daarbij geen substantiële rechtvaardiging voor de beslissing om kleine staten uit te sluiten van hun onderzoek. Veenendaal & Corbett (2014, p. 2) stellen dat we hierdoor waardevolle data verliezen, als kleine staten politiek gezien overeenkomen met grote staten. Als ze verschillen van grote staten, dan missen we de inzichten die gegeven kunnen worden door deze verschillen. Het is dus überhaupt relevant om het gedrag van kleine staten beter te begrijpen.

De staten Luxemburg, Malta en Estland bevinden zich geografisch op andere locaties binnen de EU, met elk hun eigen prioriteiten op het gebied van defensie. Direct ten oosten van Estland ligt Rusland met haar grote militaire mogelijkheden en lange geschiedenis van bezettingen. Malta vormt de zuidelijke grens van de EU en ondervindt recentelijk last van migratie, mede door de Libië-crisis. Luxemburg wordt ingekapseld door andere West-Europese landen. In de bredere literatuur is er een spanning tussen de vraag of staten eerder zullen gaan voor integratie of voor het behoud van soevereiniteit. Daarnaast is er in de literatuur over kleine staten spanning tussen de vraag of kleine staten kiezen voor de vorming van bondgenootschappen of voor neutraliteit. Deze scriptie zou daar een antwoord op kunnen geven.

De geografische locatie binnen een regionale organisatie zou daarnaast een factor kunnen vormen van verdere integratie op het gebied van defensie in de regionale organisatie. Kleine staten bevinden zich dikwijls op geografisch strategische locaties en kleine staten kunnen van grote betekenis zijn voor grootmachten. Zoals Vayrynen (1997, p. 98) beschreef, bepalen externe factoren de kans op behoud van autonomie van kleine staten. De vraag is of kleine staten zelf inzetten op behoud van autonomie of juist voor integratie gaan. Het meten van het effect van geografische locatie op de houding ten opzichte van militaire integratie zou kunnen bijdragen aan het begrip voor de vorming van veiligheidsbelangen van een kleine staat binnen een regionale organisatie. Daarnaast zouden de resultaten kunnen bijdragen aan de vorming van militair beleid van regionale organisaties. Er is namelijk weinig geschreven over de vorming van veiligheidsbelangen van kleine staten als deze eenmaal lid zijn van een regionale organisatie.

Zoals eerder beschreven, wordt er tegenwoordig heftig discussie gevoerd over de verdere militaire integratie in de EU. Daarnaast wordt er zelfs geroepen om een Europees

leger. Dit onderzoek zou dus ook een indicatie kunnen geven van de kans dat kleine lidstaten zullen instemmen met verdere militaire integratie. Verdere militaire integratie binnen de EU is van grote maatschappelijke relevantie omdat deze gepaard gaat met grote hervormingen. De komst van een Europees leger zou de relevantie nog groter maken. In 2014 werkten er volgens de Wereldbank (2014) namelijk 2.149.800 soldaten in totaal in de EU. Als dat één leger zou worden, zou dat betekenen dat dit het op vijf na grootste leger van de wereld zou zijn.

4. Casusselectie & Onderzoeksmethode

Zoals in de inleiding is genoemd, is de onderzoeksvraag van deze scriptie: *‘Welk effect heeft de geografische locatie van de kleinste lidstaten van de Europese Unie (Malta, Estland & Luxemburg) op hun houding ten opzichte van verdere militaire integratie binnen de Europese Unie en de eventuele komst van een Europees leger?’*

De verwachtingen zijn ook al eerder genoemd, maar worden nog eens herhaald:

- 1) *Estland en Luxemburg hebben een positieve houding ten opzichte van militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger;*
- 2) *Malta heeft een negatieve houding ten opzichte van militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger;*
- 3) *Afhankelijk van de geografische locatie (plaats en situatie) zullen Malta, Luxemburg en/of Estland een negatieve of positieve houding hebben ten opzichte van militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger.*

Dit onderzoek is een vergelijkende *casestudy* en volgt een *most similar systems design* (Hopkin, 2010, pp. 292-293). De drie cases zullen met elkaar worden vergeleken om bepaalde conclusies te vormen en antwoord te geven op de onderzoeksvraag. Het *most similar systems design* is gebaseerd op Mill's (1875) *method of difference*. Deze benadering is een manier om onderzoek te gaan naar verschillen tussen twee of meer cases, ondanks het feit dat de cases onderling op de meeste punten overeenkomen (Hopkin, 2010, pp. 291-293). Malta, Estland en Luxemburg bevinden zich op verschillende geografische locaties binnen de EU, maar zijn alle drie kleine staten en alle drie lid van de EU. Met behulp van deze benadering kunnen twee of meer cases onderzocht worden die alleen onderling verschillen op de variabele die men aan het onderzoeken is (Hopkin, 2010, p. 291), in dit geval de geografische locatie.

Dit onderzoek volgt een kwalitatieve benadering en wordt daarnaast uitgevoerd in de vorm van een inhoudsanalyse, een onderzoekstechniek om objectief en systematisch de beschreven inhoud van communicatie te analyseren (Berelson, 1952, p. 18). De inhoud van wetenschappelijke literatuur, officiële beleidsdocumenten en nieuwsberichten zal worden geanalyseerd op relevantie en de mate waarop het antwoord geeft op de onderzoeksvraag. De officiële beleidsdocumenten hebben een belangrijke positie binnen dit onderzoek: deze geven het officiële standpunt van de betreffende staat weer. Nieuwsberichten bevatten daarnaast vaak interviews en citaten van hoogwaardigheidsbekleders van de betreffende staat, die ook het officiële standpunt van de staat weergeven. De wetenschappelijke literatuur biedt daarnaast de kans om deze standpunten in een bredere context te plaatsen en de

dieperliggende reden voor de keuze voor militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger te verklaren. Dat laatste geeft precies weer waarom er voor een kwalitatieve benadering is gekozen. Volgens Bryman (2012, p. 402) kan kwalitatief onderzoek erg behulpzaam zijn bij de identificering van betekenis van context en de manier waarop het gedrag en de manier van denken beïnvloedt. Dat is precies wat dit onderzoek probeert te bereiken: een factor vinden voor het gedrag en de manier van denken van kleine lidstaten ten opzichte van militaire integratie en de komst van een Europees leger.

5. Luxemburg

Luxemburg is een - door land ingesloten - staat in het westen van Europa en wordt omringd door Frankrijk, België en Duitsland. Na in beide Wereldoorlogen te zijn bezet door Duitsland, stopte Luxemburg haar neutraliteit in 1948 door lid te worden van de Benelux en in 1949 lid te worden van de NAVO. Luxemburg is een van de zes oprichters van de EGKS en de Europese Economische Gemeenschap (EEG), beiden voorlopers van de EU (CIA, 2017).

De belangrijkste factor voor het buitenlands beleid van Luxemburg blijft het Frans-Duitse conflict (Hey, 2002, p. 213; Frenzt, 2010, pp. 132-133). Volgens Hey (2002, p. 213) is er een grote consensus onder Luxemburgse beleidsmakers dat vrede tussen Frankrijk en Duitsland verzekerd moet zijn. Alhoewel vrede tussen Frankrijk en Duitsland nu voor veel Europeanen vanzelfsprekend is, blijft de kans dat er een conflict ontstaat tussen Frankrijk en Duitsland een grote factor in het buitenlands beleid van Luxemburg (Hey, 2002, p. 213). De geografische locatie, de ligging tussen Duitsland en Frankrijk, bepaalt dus voor een groot deel het buitenlands beleid. De EU wordt door Luxemburg gezien als een organisatie die de vrede in haar omgeving kan bewaren. Luxemburg is daarom altijd al een grote voorstander van Europese integratie geweest (Hey, 2002, pp. 214-216).

Op het gebied van defensie draagt Luxemburg graag bij aan formele militaire samenwerkingen in Europees verband. Zo neemt het deel aan het Eurocorps, een in 1993 opgerichte militaire eenheid van 60.000 militairen, bestaande uit de zogeheten Kadernaties België, Frankrijk, Duitsland, Luxemburg, Spanje en Polen (Europa Nu, z.j.). Luxemburg levert het Eurocorps een verkenningscompagnie van 180 militairen (Armed Forces, z.j.). Daarnaast heeft Luxemburg in 2008, 2012, 2013, 2014 en 2016 deel uitgemaakt van verschillende Battlegroups in afwisselende samenstellingen van andere lidstaten (Global Security, z.j.), er staat een nieuwe deelname voor 2018 gepland (Raad van de Europese Unie, 2016). De Battlegroups zijn een redelijk recente vorm van militaire samenwerking. Dit concept werd in 2007, als onderdeel van het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB), ingesteld (Europa Nu, z.j.).

Naast samenwerking in Europees verband, werkt Luxemburg ook militair samen in de Benelux. In het *Rapport d'Activité 2011* (Ministere des Affaires Etrangères, 2011) benadrukt Luxemburg de betrekkingen met de Benelux-landen (Stratobs, z.j.). Naast gezamenlijke voorbereidende vergaderingen van de Europese Raad, proberen de landen ook gezamenlijke standpunten in te nemen in de EU (Stratobs, z.j.). Verder probeert Luxemburg ook bij te dragen aan militaire samenwerking met de Benelux-landen. Er wordt op het gebied van

logistiek, onderhoud, opleiding en training samengewerkt (Stratobs, z.j.). Vanaf 1 januari 2017 bewaken België en Nederland samen het luchtruim van de Benelux, inclusief dat van Luxemburg (NOS, 2016). De Belgische Minister van Defensie Vandepuut meldde de NOS (2016) dat dit een grote stap is die alleen mogelijk is omdat de drie landen elkaar vertrouwen. De vice premier van Luxemburg benadrukte in 2010 het belang van de Benelux: “*Benelux cooperation represents much more to us than the implementation of a treaty. It is a state of mind, a way of taking action with two other partners, which form an integral part of our day-to-day responsibilities*” (Asselborn, 2010).

Gezien de traditie van samenwerking in internationale en regionale organisaties is het niet verbazingwekkend dat Luxemburg ook positief aankijkt tegen militaire samenwerking in de EU. Het *Organisation de l’Armée* (Lëtzebuurger Arméi, 1967) vermeldt een van de missies van de Luxemburgse strijdkrachten: “Bijdragen aan collectieve of gemeenschappelijke defensie in het kader van internationale organisaties waarvan het Groothertogdom lid is”². De Luxemburgse regering (2016) benadrukt dat zij na de Tweede Wereldoorlog internationale samenwerking heeft bevorderd, omdat het de beste manier is om de Luxemburgse soevereiniteit te garanderen. Naast militaire samenwerking in Europees verband, is Luxemburg altijd consistent voor Europese eenheid in de context van een dynamische Trans-Atlantische relatie en Luxemburg is daarom traditioneel pro-NAVO en pro-Amerika (Frentz, 2010, p. 132.). Het feit dat Luxemburg graag militair samenwerkt in meerdere verbanden is in lijn met de resultaten van Bartmann (2002, pp. 361-362) dat kleine lidstaten alternatieve veiligheidsstrategieën kiezen, waaronder het oprichten van bondgenootschappen.

Het is niet bewonderenswaardig te noemen dat de Luxemburgse Minister van Defensie, Etienne Schneider, in 2015 nog stelde dat Luxemburg zal deelnemen aan een Europees leger als dit er zou komen (Luxemburger Wort, 2015). Al in 2003 liet Luxemburg, naast Frankrijk, Duitsland en België merken een Europees leger te willen (Evans-Pritchard, 2003) en volgens De Gruyter (2016) blijft Luxemburg dit standpunt tot vandaag de dag verdedigen. Het recente voorstel voor een Europees leger kwam van de Voorzitter van de Europese Commissie, Jean-Claude Juncker (ook een Luxemburger). Etienne Schneider erkende echter dat de oprichting van een Europees leger van een groot aantal factoren afhangt (Luxemburger Wort, 2015). Zo moeten er een aantal obstakels worden overwonnen, zoals de consensus onder de EU-lidstaten op een aantal politiek complexe kwesties. De minister benadrukte de voordelen van een Europees leger: het zou geld besparen, het vergroot de rol

---

² “*De contribuer à la défense collective ou commune dans le cadre des organisations internationales dont le Grand-Duché est membre*” (Lëtzebuurger Arméi, 1967).

van de EU als veiligheidsactor en het versterkt de veiligheid aan de externe grenzen van de unie (Luxemburger Wort, 2015).

Kortom, Luxemburg is een door land ingesloten staat, die zich in een situatie bevindt tussen twee voormalige vijanden (Frankrijk en Duitsland). Geografisch gezien, ligt Luxemburg niet op een strategische plek, maar was de locatie van Luxemburg ten opzichte van de twee regionale grootmachten voor Luxemburg in het verleden ongunstig. Dit heeft geresulteerd in veel bezettingen. In de ogen van Luxemburg zorgt Europese integratie echter voor vrede tussen Frankrijk en Duitsland en de komst van een Europees leger wordt door Luxemburg ook als gunstig gezien. De verwachting dat Luxemburg zowel positief aankijkt tegenover Europese militaire integratie als tegenover een Europees leger kan dan ook worden bevestigd. De geografische ligging van Luxemburg, tussen Duitsland en Frankrijk, bepaalt tot op heden het buitenlands beleid. Verder blijft Luxemburg traditioneel pro-NAVO en pro-Amerika. Luxemburg doet hierbij aan *leash-slipping*, de afhankelijkheid van de grootmacht (de VS) verkleinen door de militaire mogelijkheden van meerdere staten samen te voegen in een bondgenootschap (de EU).

6. Malta

Malta is een eilandstaat in het zuiden van Europa en ligt in de Middellandse Zee, ten zuiden van Sicilië. Groot-Brittannië heerste van 1814 tot de onafhankelijkheid in 1964 over Malta. (CIA, 2017). Voor de Britten was Malta strategisch net zo belangrijk als Gibraltar: zo lang Groot-Brittannië Malta en Gibraltar in bezit had, zou het de dominante zeemacht in de Middellandse Zee zijn (Keegan, 1990, p. 11-13). Omdat het eiland van zo een groot strategisch belang is, is Malta dan ook vaak in het bezit geweest van verschillende (groot)machten en er zijn een groot aantal pogingen geweest om het eiland te veroveren (Fenech, 1996). De kleine oppervlakte van het eiland en de kleine bevolkingsgrootte, zorgen er voor dat het eiland bijna niet te verdedigen valt zonder buitenlandse hulp (Fenech, 1996, p. 154). De geografische locatie van Malta is daarom ook een kwetsbaarheid en de door Brezezinski (1997, p. 79) beschreven factoren die de kans op behoud van autonomie bepalen, vooral de strategische betekenis van de kleine staat voor een grootmacht, zijn voor Malta cruciaal geweest.

Sinds de onafhankelijkheid heeft Malta maatregelen getroffen om de nationale veiligheid te versterken, maar de nationale veiligheid blijft vooral een kwestie van goede wil van anderen (Fenech, 1996, p. 154). Een van de maatregelen om de nationale veiligheid te versterken, is het feit dat Malta in 1987 'neutraliteit' heeft laten vastleggen in de grondwet (Fenech, 1996, p. 154). In artikel 1.2 van de Maltese grondwet wordt vermeld dat: "*Malta is a neutral state actively pursuing peace, security and social progress among all nations by adhering to a policy of non-alignment and refusing to participate in any military alliance*" (Constitution of Malta, 1964). Malta lijkt dus duidelijk de door Karsh (1988) beschreven strategie van neutraliteit te kiezen, in plaats van de door Bring (2013, p. 26) beschreven strategie van collectieve veiligheid. Een positieve houding ten opzichte van militaire integratie en de komst van een Europees leger lijkt daarmee uitgesloten.

Alhoewel het tegenwoordig ondenkbaar is dat een Europese staat een aanval uitvoert op Malta, ligt het land aan de grens van de EU in de buurt van een minder stabiele regio, Noord-Afrika (Fenech, 1996, p. 154). In het beleidsdocument *The Armed Forces of Malta and Military Doctrine* (Ministry of Defence, 2010) wordt benadrukt dat "*Malta today does not face any direct military threats to her territorial integrity and interests*". Een jaar later na het schrijven van dat beleidsdocument kwam daar verandering in. De crisis die in 2011 ontstond in Libië zorgde ervoor dat Malta plots een belangrijke functie moest vervullen, mede door de ligging van het land (Fiott, 2015, p. 93). Malta leverde aan de ongeveer 8000 buitenlanders

die uit Libië werden geëvacueerd een veilig toevluchtsoord. Daarnaast leverde Malta medische goederen, voedsel, vliegtuigreparaties en schepen ter waarde van meer dan €700.000 aan het Directoraat-Generaal voor Europese Civiele Bescherming en Humanitaire Hulp ten behoeve van verschillende operaties (Fiott, 2015, p. 93). Verder stelde het haar luchtruim open voor de NAVO-strijdkrachten.

Deze vorm van actie die Malta recentelijk ondernam is geen op zichzelf staande actie, Malta heeft vaker deelgenomen aan crisisoperaties – ondanks constitutionele neutraliteit (Fiott, 2015, p. 93). De deelnames aan deze operaties waren niet altijd in het directe belang van Malta. Volgens Fiott (2015, p. 93) leverde Malta soldaten aan schepen die langs de door piraterij geteisterde kust van Somalië moesten varen, werden er stafofficieren geleverd aan het operationele hoofdkwartier van het *European Union Naval Force Operation Atalanta* en werden er trainers geleverd aan de *European Union Training Mission Somalia*.

Malta neemt dus sporadisch deel aan operaties, maar aan militaire samenwerking in Europees verband doet Malta maar zelden mee. Zo maakt het geen deel uit van *Battlegroups* (Europees Parlement, 2006, p. 9). Wel heeft het in 2004 toegezegd eventuele niche capaciteiten te leveren aan de *Battlegroups*, een echte bijdrage zou financieel en qua personeel niet haalbaar zijn (Camilleri, 2004). In *The Armed Forces of Malta and Military Doctrine* (Ministry of Defence, 2010) staat wel vermeld dat Italië en Malta op technisch gebied samenwerken. Een *Italian Technical Military Co-operation Mission* is in Malta gelegerd om te assisteren bij de training van Maltese militairen en ervoor te zorgen dat de dekking van de *search and rescue*-capaciteit over de Middellandse Zee wordt vergroot. Er staan op Malta twee Italiaanse luchtmacht-helikopters permanent gestationeerd om dit doel te dienen. De bemanning bestaat uit zowel Italianen als Maltesen (Ministry of Defence, 2010). Daarnaast wordt vermeld dat Malta “*Contribute[s] towards international peace and stability by participating in European Union Led Crisis Management Operations*” (Ministry of Defence, 2010).

In het Maltese debat over nationale veiligheid en defensie staan dus vooral kwesties omtrent geldmiddelen, geografische locatie en neutraliteit centraal (Fiott, 2015, p. 95). Malta zal volgens Fiott (2015, pp. 95-96) waarschijnlijk nooit de middelen hebben om een grote rol te spelen in Europese defensie, maar het land levert wel soms expertise en toegevoegde waarde wanneer dat nodig is. Door lid te worden van de EU, omdat er een einde kwam aan de Koude Oorlog en de kans afnam op een grootschalig conflict, heeft het een duidelijke politieke boodschap afgegeven dat het zich bindt aan het Westen, van volledige ‘neutraliteit’ is dus geen sprake (Fiott, 2015, p. 96). De instabiliteit in Libië en de groeiende dreiging van

de Islamitische Staat in Irak en de Levant (ISIL) moeten ook niet worden onderschat (Fiott, 2015, p. 96).

Over het algemeen gezien zou men dus verwachten dat militaire integratie en de komst van een Europees leger daarom wordt gezien als iets positiefs. Het land heeft recentelijk echter aangegeven niet deel te willen nemen aan een Europees leger (Diacono, 2017). De premier van Malta, Joseph Muscat, heeft gezegd dat dit zou ingaan tegen de constitutionele neutraliteit en hij stelde dat *“We must discuss whether this will be in Malta’s best interests. I don’t think it will, and I think we should keep hold of our crucial policy aspects”* (Diacono, 2017). Muscat ziet liever geen Maltesen in zo een Europees leger: *“I (...) wouldn’t want conscription at local level for an EU army”* (Diacono, 2017).

De eilandstaat Malta was in het verleden dus van grote betekenis van een grootmacht, Groot-Brittannië. De situatie waarin Malta zich echter bevindt, een migratiecrisis op de Middellandse Zee en de crisis in Libië, zorgde er echter voor dat Malta militair moest gaan samenwerken met Italië en diensten en goederen leverde aan de EU en de NAVO. De trend blijft echter dat, als gevolg van de vele bezettingen in het verleden door de geografische betekenis, Malta kiest voor de door Karsh (1988) beschreven strategie van neutraliteit. Daarmee is een positieve houding ten opzichte van militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger uitgesloten. De verwachting dat Malta negatief zou aankijken tegen militaire integratie en een Europees leger kan daardoor worden bevestigd.

7. Estland

Estland is een staat met toegang tot de zee in het noordoosten van Europa. Na eeuwen van overheersing door de Denen, Zweden, Duitsers en Russen, werd Estland in 1918 een onafhankelijke staat (CIA, 2017). Na gedwongen toetreding tot de Sovjet-Unie in 1940, werd het na de val van de Sovjet-Unie in 1991 opnieuw onafhankelijk (CIA, 2017). Nadat de laatste Russische militairen het Estse territorium verlieten in 1994, heeft het land toenadering tot het Westen gezocht. In 2004 werd het lid van de EU en de NAVO (CIA, 2017). Door de eerste Estse regering van 1992 werd al aangegeven dat lidmaatschap van de EU een langetermijndoel was, toetreding tot de NAVO is door elke regering in het coalitieakkoord vermeld (Männik, 2002). De opvatting van Moller (1997, p. 22) dat het voor kleine staten cruciaal is om coalities te vormen met grotere staten, werd door Estland dus al vroeg ingezien.

Rusland, een grootmacht, speelt tot op heden een grote rol in het buitenlands beleid van Estland en wordt in veel beleidsdocumenten zowel in positieve als negatieve zin vermeld. Estland erkent dat de betrekkingen tussen Rusland en de EU wankel zijn, maar dat tegelijkertijd de wederzijdse afhankelijkheid is toegenomen (Estonian Government, 2010, p. 7). Volgens Simón (2014) heeft de toetreding van Estland tot de EU en de NAVO er voor Rusland in geresulteerd dat zij zich minderwaardig voelt in de Baltische Zee. Zo zou volgens Simón (2014) de geografische locatie van Estland, in het geval van vijandigheden tussen de NAVO en Rusland, ervoor zorgen dat de Russische Baltische Vloot opgesloten is in de Finse Golf, waardoor de Russische Noordelijke Vloot geen versterkingen kan leveren (of vice-versa). Estland bevindt zich dus behoorlijk dichtbij een *chokepoint*. Gegeven het feit dat Rusland recentelijk de Krim heeft geannexeerd en Estland zich op een geografisch strategische locatie bevindt, is het gevoel van een sterkere veiligheidsdreiging in Estland toegenomen (Simón, 2014). De geografische locatie is in het geval van Estland dus een grote factor voor het beleid.

Estland is zich al te sterk bewust van haar positie als grensstaat van de EU. Op veel gebieden, zoals grensbewaking, komen de belangen van Estland overeen met die van de rest van de EU (Ehin & Kasekamp, 2004, p. 161). Alhoewel Estland met genoegen toetrad tot de EU, is het altijd voorzichtig geweest met supranationale instituties en grote blauwdrukken voor een 'steeds sterkere Unie' (Ehin & Kasekamp, 2004, p. 161). Samen met Ierland en Groot-Brittannië stond Estland altijd negatief tegenover integratie op het gebied van sociaal beleid, belasting en buitenlands beleid. Deze positie valt te verklaren vanuit de angst dat hierdoor de NAVO verzwakt zou kunnen worden (Ehin & Kasekamp, 2004, p. 161). Estland

probeert tegenwoordig meer een evenwicht te vinden tussen de EU en de NAVO. Dat blijkt vooral uit het beleidsdocument *National Defence Strategy Estonia*, waarin het volgende wordt vermeld: “*The EU’s Common Security and Defence Policy (CSDP) is an essential factor alongside NATO’s collective defence that contributes to Estonia’s security. (...) More efficient co-operation between the EU and NATO, which entails support for both organisations complementing and strengthening each other, serves Estonia’s interests*” (Estonian Ministry of Defence, 2011).

Tegenwoordig streeft Estland naar een sterk en verenigd Europa. Verdere integratie binnen de EU versterkt het gevoel van cohesie en zorgt voor bescherming tegen veiligheidsdreigingen (Estonian Government, 2010). Het land neemt dan ook deel aan de *Nordic Battlegroup*, een Battlegroup bestaande uit Zweden, Finland, Noorwegen, Estland, Litouwen, Letland en Ierland (GlobalSecurity, z.j.). Deze Battlegroup is drie keer operationeel geweest: in 2008, 2011 en 2015 (GlobalSecurity, z.j.). De voormalige Estse Minister van Defensie, Sven Mikser, benadrukte achter het concept van de Battlegroups te staan en benadrukte dat als het aan hem ligt de Battlegroups ook daadwerkelijk ingezet zullen worden, indien nodig (Ministry of Foreign Affairs, z.j.).

Naast samenwerking in Europees verband, werken de Baltische staten (Estland, Litouwen en Letland) samen op het gebied van gezamenlijke trainingen. Voorbeelden hiervan zijn het *Baltic Defence College*, *Baltic Diving Training Centre* en het *Baltic Naval Communications Training Centre*. Naast gezamenlijke trainingen werken volgens het Strategic Observatory (z.j.) de landmachten, luchtmachten en marines samen in de *Baltic Battalion*, *Baltic Air Surveillance Network* en het *Baltic Naval Squadron*. Daarnaast komen de ministeriële comités samen met de Ministers van Defensie en komen commandanten van de strijdkrachten samen in het Baltisch Militaire Comité (Stratobs, z.j.). De Estse overheid (2010, p. 7) benadrukt dat “*co-operation between the Baltic States is based on the countries’ similar goals and membership in the European Union and NATO*”. Verder is Estland voornemens om de samenwerking tussen de Baltische staten en de Noordse staten (Denemarken, Finland, IJsland, Noorwegen en Zweden) te verstevigen, zodat de politieke dialoog en de veiligheid in de gehele Baltische Zee kan worden bevorderd (Estonian Government, 2010, p. 12). Estland is daarnaast van plan de samenwerking met Duitsland en Polen te verstevigen (Stratobs, z.j.). Deze bronnen ondersteunen de opvattingen van Sutton & Payne (1993), Mouritzen & Wivel (2005) en Hey (2003) dat de regio de eerste prioriteit vormt voor kleine staten.

Gezien het feit dat Estland aan de grens van de EU ligt en wordt begrensd door een grootmacht als Rusland, is de verwachting dat Estland een positieve blik heeft als het gaat om

de oprichting van een Europees leger. Recentelijk hebben de Baltische staten zich echter nog uitgesproken tégen de komst van een Europees leger. Deze landen zijn bang dat een Europees leger de rol van de NAVO zal ondermijnen, mede omdat een Europees leger een “fantom” kan worden dat ervoor zorgt dat landen als Duitsland en Frankrijk hun verplichtingen in de NAVO verwaarlozen (Waterfield, 2016). De Letse Minister van Buitenlandse Zaken sprak namens de Baltische staten met *The Times* (Waterfield, 2016) en stelde dat hij tegen plannen is die concurreren met de NAVO in tijden waarin landen juist moeten focussen op versterking van de Trans-Atlantische relatie. Het Estse Ministerie van Defensie (2011, pp. 9-10) vermeldt dan ook dat “*closer relations with the Unites States of America form an essential component of Estonia's bilateral defence co-operation framework. US presence in Europe, including in the Baltic national defence strategy sea region, serves Estonia's interests*”.

Estland heeft dus toegang tot de zee, bevindt zich in de buurt van een *chokepoint* en kan Rusland dwarszitten in het geval van vijandigheden tussen de NAVO en Rusland. Estland is dus van grote betekenis voor de grootmacht Rusland en het land bevindt zich op een geografisch strategische locatie. Estland is dan ook een groot voorstander van militaire integratie, maar het land is tegen de komst van een Europees leger. Dit ontstaat uit de angst dat een Europees leger zal concurreren met de NAVO. Dat is dan ook eigenlijk niet bewonderenswaardig: de Verenigde Staten, als lid van de NAVO, heeft als wereldmacht het grootste militaire budget en een van de sterkste legers ter wereld. Door de betrekkingen en militaire samenwerking tussen Estland en de Verenigde Staten in stand te houden, denkt Estland haar soevereiniteit te behouden. De verwachting dat Estland zowel positief zou aankijken tegenover militaire integratie en een Europees leger kan dan ook niet volledig worden bevestigd.

Conclusie

De verwachting dat, afhankelijk van de geografische locatie (plaats en situatie) Malta, Luxemburg en/of Estland een negatieve of positieve houding zullen hebben ten opzichte van militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger, kan worden aangenomen. De keuzes die Malta, Estland en Luxemburg maken, houden duidelijk verband met hun geografische locatie. Het effect van geografische locatie op de houding ten opzichte van militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger is dan ook dat de (gepercipieerde) geografisch strategische betekenis van de drie staten hun houding ten opzichte van Europese militaire integratie en de eventuele komst van een Europees leger beïnvloedt. De door Brezezinski (1997, p. 79) beschreven factoren die de kans op het behoud van autonomie van kleine staten verklaren, de strategische betekenis van de kleine staat voor een grootmacht en de locatie van de kleine staat ten opzichte van de grootmacht, wegen mee in de houding van de drie landen.

Luxemburg, Malta en Estland voeren alle drie ander Europees defensiebeleid. Waar Luxemburg zowel voor Europese militaire integratie en een Europees leger is, heeft Malta een negatieve houding tegenover beiden en heeft Estland enkel een positieve houding ten opzichte van Europese militaire integratie, een Europees leger ziet Estland niet zitten. Malta en Estland bevinden zich op strategische locaties en Luxemburg bevindt zich tussen Duitsland en Frankrijk, waar de drie landen in het verleden veel last van hebben ondervonden. De geografische locatie heeft dus effect op de houding ten opzichte van militaire integratie en de komst van een Europees leger, want in alle drie de gevallen werden de landen in het verleden bezet door een grotere staat omdat zij zich op deze locatie bevonden, wat er in resulteerde dat deze landen in het heden overeenkomstig hun houding ten opzichte van het buitenlands- en defensiebeleid hebben aangepast. De geschiedenis vormt voor deze landen dus ook een grote factor in de vorming van Europees defensiebeleid.

Bijna alle verwachtingen zijn uitgekomen, behalve de verwachting dat Estland zowel positief zou aankijken tegenover Europese militaire integratie als tegen de komst van een eventueel Europees leger. Malta en Estland, die zich aan de grens van de EU bevinden, hebben beide geen positieve houding ten opzichte van een Europees leger en Estland heeft enkel een positieve houding ten opzichte van Europese militaire integratie. Luxemburg, wat in een relatief stabiel gebied in de EU ligt, heeft juist weer een positieve houding ten opzichte van beiden.

Dit onderzoek toont aan dat het idee van *spillover*, van het neofunctionalisme, niet geldt op het gebied van Europese defensie. Integratie leidt niet automatisch tot meer integratie; deze landen bepalen zelf of zij militair willen integreren. Malta maakt bijvoorbeeld geen deel uit van de Battlegroups, een keuze die zij zelf hebben gemaakt. Kleine lidstaten hebben hier zelf dus ook genoeg over te zeggen. Het intergouvernementalisme, wat stelt dat lidstaten zelf bepalen of integratie op een gebied voor- of nadelig is voor de eigen staat, is dus een aannemelijkere theorie om Europese integratie te verklaren. Deze theorie, die de dichotomie maakt tussen *low-* en *high politics* geeft ook goed weer dat militaire integratie een onderwerp is van zwaarder gewicht dan monetaire integratie, zoals de invoering van de Euro.

Daarnaast is het integratiedilemma groter voor de ene staat, dan de ander. Het lijkt erop dat het voor Luxemburg geen groot dilemma is, waar het voor Malta en Estland het juist een groter dilemma is dan voor Luxemburg. *Leash-slipping*, de afhankelijkheid van de grootmacht (de VS) verkleinen door de militaire mogelijkheden van meerdere staten samen te voegen in een bondgenootschap (de EU), is daarnaast zichtbaar in het geval van Luxemburg en Estland. Deze twee landen zijn zowel voor behoud van de NAVO als Europese militaire integratie. De toekomst moet echter uitwijzen of er een Europees leger gaat komen.

Literatuurlijst

- Adducation. (z.j.). *Neutral Countries*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <https://www.adducation.info/general-knowledge-politics-religion/all-neutral-countries/>
- Archer, C. & Nugent, N. (2002). Introduction: small states and the European Union. *Current Politics and Economics of Europe*, 11(1), 1-10.
- Armed Forces. (z.j.). *Luxembourg Defence Information*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.armedforces.co.uk/Europeandefence/edcountries/countryluxembourg.htm>
- Arter, D. (2000). Small state influence within the EU: the case of Finland's 'Northern Dimension Initiative'. *Journal of Common Market Studies*, 38(5), 677-679.
- Asselborn, J. (2010). *Declaration on the European and Foreign Policy of the Grand Duchy of Luxembourg*. Geraadpleegd van <https://www.gouvernement.lu/3506878/traduction-anglaise-2012.pdf>
- Bartmann, B. (2002). Meeting the needs of microstate security. *The Round Table*, 365, 361-374.
- Berelson, B. (1952). *Content analysis in communication research*. New York, NY: Free Press.
- Björkdahl, A. (2008). Norm advocacy: a small state strategy to influence the EU. *Journal of European Public Policy*, 15(1), 135-154.
- Brezzezinski, Z. (1997). A geostrategy for Eurasia. *Foreign Affairs*, 76(5).
- Bring, O. (2013). The concept of neutrality: origins and challenges. In N. Petrović. (Ed.), *Neutrality in the 12st Century* (pp. 21-29). Beograd, Zweden: International and Security Affairs Centre.
- Bunse, S. (2009). *Small States and EU Governance*. Basingstoke, Verenigd Koninkrijk: Palgrave.
- Camilleri, I. (2004, 23 november). Malta considers token part in EU 'battlegroups'. *Times of Malta*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20041123/local/malta-considers-token-part-in-eu-battle-groups.106314>
- Central Intelligence Agency. (2017). Estonia. *The World Factbook*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/en.html>
- Central Intelligence Agency. (2017). Luxembourg. *The World Factbook*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/lu.html>

- Central Intelligence Agency. (2017). Malta. *The World Factbook*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mt.html>
- Cini, M. & Borrogán, N.P. (2015). *European Union politics*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Routledge.
- Chikovani, L. (2010). *How to stop the bear: strategy of small states* (masterscriptie). Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a536423.pdf>
- Crowards, T. (2002). Defining the category of ‘small’ states. *Journal of International Development*, 14, 143-179.
- [Common Foreign and Security Policy (CFSP)]. (2016). Geraadpleegd op 11 juni 2017 van https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/420/common-foreign-and-security-policy-cfsp_en
- Diacono, T. (2017, 27 maart). Malta will not join EU army, but will not block proposal. *Malta Today*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van http://www.maltatoday.com.mt/news/europe/75754/malta_will_not_join_eu_army_but_will_not_block_proposal__muscat#.WQINyFWLSU1
- Ehin, P. & Kasekamp, A. (2004). Estonian-Russian relations in the context of EU enlargement. In O. Antonenko & K. Pinnick. (Ed.), *Russia and the European Union* (pp. 161-171). Londen, Verenigd Koninkrijk: Routledge.
- Estonian Government. (2010). *National Security Concept of Estonia*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <https://www.eda.europa.eu/docs/default-source/documents/estonia---national-security-concept-of-estonia-2010.pdf>
- Estonian Ministry of Defence. (2011). *National Defence Strategy Estonia*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://stratobs.eu/docs/data/documents/files/27.pdf>
- Europa Nu. (z.j.). *Eurokorps*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.europa-nu.nl/id/vi3zjau9yffw/eurokorps>
- European Strategic Observatory (z.j.). *Estonia*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.stratobs.eu/profile-estonia-8.php>
- Europees Parlement. (2006). *The EU Battlegroups*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/091006eubattlegroups_/091006eubattlegroups_en.pdf
- Evans-Pritchard, A. (2003, 30 april). ‘Old Europe’ presses ahead with plans for an EU army. *The Telegraph*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/1428771/Old-Europe-presses-ahead-with-plans-for-an-EU-army.html>

- Fenech, D. (1996). Malta's external security. *GeoJournal*, 41(2), 153-163.
- Fiott, D. (2015). Being small, acting tall? Malta and European defence. In D. Fiott. (Ed.), *The Common Security and Defence Policy: National Perspectives* (pp. 93-97). Gent, België: Academia Press.
- Fox, A.B. (2006). The power of small states: diplomacy in World War II. In C. Ingebritsen, I.B. Neumann, S. Gstöhl, J. Beyer. (Ed.), *Small states in international relations* (pp. 39-54). Seattle, WA: University of Washington Press.
- Frentz, J. (2010). The foreign policy of Luxembourg. In R. Steinmetz & A. Wivel. (Ed.), *Small states in Europe* (pp. 131-147). Farnham, Verenigd Koninkrijk: Ashgate Publishing.
- Gégout, C. (2002). The Quint: acknowledging the existence of a big-four-US directorate at the heart of the European Union's foreign policy-making process. *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 331-344.
- Global Security. (z.j.). *EU Battlegroup*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/eu-battlegroups.htm>
- Global Security. (z.j.). Worldwide Chokepoints. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.globalsecurity.org/military/world/chokepoints.htm>
- Gouvernement du Grand-Duché de Luxembourg. (2016). *Luxembourg in international institutions*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.luxembourg.public.lu/en/le-grand-duche-se-presente/luxembourg-monde/organisations-internationales/index.html>
- Goetschel, L. (1998). *Small states inside and outside the European Union*. Dordrecht: Kluwer.
- Gruyter, C. de. (2016). Luxembourg, Europe's bellwether. *Carnegie Europe*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://carnegieeurope.eu/2016/01/26/luxembourg-europe-s-bellwether-pub-62578>
- Haas, E. (1958). *The uniting of Europe*. Redwood City, CA: Stanford University Press.
- Hey, J.A.K. (2002). Luxembourg's foreign policy: does small size help or hinder? *The European Journal of Social Science Research*, 15(3), 211-225.
- Hey, J.A.K. (2003). *Small states in world politics: explaining foreign policy behaviour*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Heywood, A. (2014). *Global politics*. Basingstoke, Verenigd Koninkrijk: Palgrave Macmillan.
- Hill, C. (2004). Renationalizing or regrouping? EU foreign policy since 11 september 2001.

- Journal of Common Market Studies*, 42(1), 143-163.
- Hoffmann, S. (1966). Obstinate or obsolete? The fate of the nation-state and the case of Western Europe. *Daedalus*, 95(3), 862-915.
- Huber, M.M. (2003). *Chokepoint control: operational challenges for blue-water navies*. Newport, RI: Naval War College.
- Jackson, L. (2015, 1 december). Where are British troops deployed overseas? *BBC News*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.bbc.com/news/uk-34919954>
- Jakobsen, P. (2009). Small state, big influence. *Journal of Common Market Studies*, 47(1), 81-102.
- Jensen, C.S. (2015). Neo-functionalism. In M. Cini, N.P. Borroján. (Ed.), *European Union politics* (pp. 11-29). Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxford University Press.
- Karsh, E. (2012). *Neutrality and small states*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Routledge.
- Krasner, S.D. (1995). Compromising Westphalia. *International Security*, 20(3), 115-151.
- Kronsell, A. (2002). Can small states influence EU norms? *Scandinavian Studies*, 74(3), 287-304.
- Layne, C. (2006). The unipolar illusion revisited: the coming end of the United States unipolar moment. *International Security*, 31(2), 7-41.
- Lëtzebuurger Arméi. (1967). *Organisation de l'Armée*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.armee.lu/historique/l-armee-de-nos-jours/organisation-de-l-armee>
- Luxemburger Wort. (2015, 10 april). *Luxembourg would contribute to common European army*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.wort.lu/en/politics/defence-minister-luxembourg-would-contribute-to-common-european-army-55277f0d0c88b46a8ce571f3>
- Männik, E. (2002). *Estonian defence: ten years of development*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <https://forsvaret.no/ifs/en/IFS-Info-12002-Estonian-Defence>
- Mason, H.L. (1955). *The European Coal and Steel Community: experiment in supranationalism*. Den Haag, Nederland: Martinus Nijhoff.
- Mearsheimer, J.J. (1995). The false promise of international relations. *International Security*, 19(3), 5-49.
- Mill, J.S. (1875). *A system of logica ratiocinative and inductive, vol. 2*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Longman.
- Ministere des Affaires Etrangères. (2011). *Rapport d'activité 2011*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.gouvernement.lu/602889/2011-rapport-affaires-etrangeres.pdf>
- Ministry of Defence. (2010). *The Armed Forces of Malta and Military Doctrine*.

- Geraadpleegd op 11 juni 2017 van
<http://www.stratobs.eu/docs/data/documents/files/38.pdf>
- Ministry of Foreign Affairs. (z.j.). *Estonia supports actual use of EU battle groups*.
 Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.vm.ee/en/newsletter/estonia-supports-actual-use-eu-battle-groups>
- Moga, T.L. (2009). The contribution of the neofunctionalist and intergovernmentalist theories to the evolution of the European integration process. *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, 1(3), 796-807.
- Moller, B. (1997). Small states, non offensive defense and collective security. In E. Inbar & G. Sheffter. (Ed.), *The National Security of Small States in a Changing World*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Frank Cass.
- Moravcsik, A. (2010). *Liberal theories of international relations: a primer*. Ongepubliceerde memo. Princeton University, New Jersey.
- Mouritzen, H. & Wivel, A. (2005). *The geopolitics of Euro-Atlantic integration*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Routledge.
- Nasra, S. (2011). Governance in EU foreign policy: exploring small state influence. *Journal of European Public Policy*, 18(2), 164-180.
- NOS. (2016, 21 december). *Nederland en België bewaken luchtruim samen*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://nos.nl/artikel/2149513-nederland-en-belgie-bewaken-luchtruim-samen.html>
- Ojanen, H. (2000). Participation and influence: Finland, Sweden and the post-Amsterdam development of the CFSP. *International Security Studies*, 11, 1-25.
- Petersen, N. (1998). National strategies in the integration dilemma: an adaptation approach. *Journal of Common Market Studies*, 36(1), 32-54.
- Phinnemore, D. (2015). The European Union: establishment and development. In M. Cini, N.P. Borrogán. (Ed.), *European Union politics* (pp. 11-29). Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxford University Press.
- Posen, B.R. (2004). ESDP and the structure of world power. *Italian Journal of International Affairs*, 39(1), 5-17.
- Press-Barnathan, G. (2012). Western Europe, NATO, and the United States: leash slipping, not leash cutting. In K.P. Williams, S.E. Lobell & N.G. Jesse. (Ed.), *Beyond great powers and hegemons* (pp. 112-128). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Romsloe, B.O. (2004). EU's external policy: are the lilliputians impotent or potent? The case

- of crisis management in the Amsterdam Treaty. *ARENA Working Papers*, 23, 1-30.
- Rothstein, R.L. (1968). *Alliances and small powers*. New York, NY: Columbia University Press.
- Sidiropoulos, G. (2009). Geography of micro-states: main arising issues. *Regional Science Inquiry Journal*, 1(1), 45-57.
- Sputnik International. (2017, 24 mei). *Bundeswehr 'secretly building a common European Army under it's control*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <https://sputniknews.com/europe/201705241053934836-bundeswehr-secretly-building-army/>
- Sutton, P. & Payne, A. (1993). Lilliput under threat: the security problems of small island and enclave developing states. *Political Studies*, 41, 579-593.
- Thorhallsson, B. & Wivel, A. (2006). Small states in the European Union: What do we know and what would we like to know? *Cambridge Review of International Affairs*, 19(4), 651-668.
- [United Nations Peacekeeping Force in Cyprus]. (z.j.). Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unficyp/background.shtml>
- Vayrynen, R. (1997). Small states: persisting despite doubts. In. E. Inbar & G. Sheffter. (Ed.), *The National Security of Small States in a Changing World*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Frank Cass.
- Veenendaal, W. & Corbett, J. (2014). Why small states offer important answers to large questions. *Comparative Political Studies*, 48(4), 1-23.
- Waterfield, B. (2016, 15 september). EU army plan sets alarm bells ringing on Nato's front line. *The Times*. Geraadpleegd op 11 juni 2017 van <https://www.thetimes.co.uk/edition/world/eu-army-plan-sets-alarm-bells-ringing-on-nato-s-front-line-5q9gxw3ng>
- Wiberg, (1996). Security problems of small nations. In. W. Bavens, A. Clesse & O. Knudsen. (Ed.), *Small States and the Security Challenge in the New Europe*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Brasseys.
- Wivel, A. (2005). The security challenge of small EU member states: interests, identity and the development of the EU as a security actor. *Journal of Common Market Studies*, 43(2), 393-412.